

УДК [37.015.31:7]:78

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ СТУДЕНТІВ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ЗАСОБАМИ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА

Сідорова І.С., к. пед. н.,
старший викладач кафедри вокально-хорової
підготовки, теорії та методики музичної освіти
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У статті розглянуто вплив мистецтва на розвиток духовного світу особистості. Висвітлено погляди видатних педагогів минулого і сучасності про роль хорового мистецтва в розвитку духовної культури. Розкрито досвід формування духовності майбутніх учителів-музикантів засобами хорового мистецтва у вищих навчальних закладах. Виявлено особливості процесу залучення до духовних цінностей студентів музично-педагогічних факультетів у процесі вокально-хорової підготовки.

Ключові слова: *духовність, духовна культура, виховання, хорове мистецтво, хоровий спів, майбутні учителі музичного мистецтва.*

В статье рассматривается влияние искусства на развитие духовного мира личности. Освещены взгляды выдающихся педагогов прошлого и современности на роль хорового искусства в развитии духовной культуры. Раскрывается опыт формирования духовности будущих учителей-музыкантов. средствами хорового искусства в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: *духовность, духовная культура, воспитание, хоровое искусство, хоровое пение, будущие учителя музыкального искусства.*

Sidorova I.S. THE SPIRITUALITY FORMATION OF THE MUSIC-PEDAGOGICAL FACULTIES STUDENTS BY MEANS OF CHORAL ART

The influence of art on the development of the spiritual word of each personality is highlighted in the article. The thoughts of famous former and contemporary teachers are also described on the role of choral art in the development of spiritual culture. The future of teachers-musicians spiritual formation is disclosed by means of choral art at the universities.

Key words: *spirituality, spiritual culture, education, choral art, choral singing, future teachers of music art.*

Постановка проблеми. Головним завданням сучасного освітнього процесу у вищій школі є розвиток особистості майбутнього фахівця, становлення в нього системи цінностей: особистісних, загальнолюдських, професійних тощо. Сьогодні дослідники-педагоги наголошують про необхідність «повернення суспільства до витоків духовності, що сприятиме формуванню духовно зрілої і цілісної особистості, дозволить молодому поколінню засвоїти християнські традиції і моральні норми українського народу» [1, с. 132]. Одним із напрямків вирішення цього питання є орієнтація студентської молоді на духовні цінності.

У цьому контексті особливо важливим є формування духовності майбутніх учителів музичного мистецтва, адже рівень духовної культури вчителя є одним із показників його професійної компетентності, від якої залежить формування духовного світу учнів, розвитку їхньої свідомості й самосвідомості. У навчально-виховному процесі студентів музичних спеціальностей чи не найвищий виховний та розвивальний

потенціал має хорове мистецтво з притаманним йому впливом на свідомість і підсвідомість особистості, на інтелектуальну та емоційну сфери, на моральне і фізичне здоров'я людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що питання виховання особистості, зокрема формування духовності молодого покоління були актуальними в усі часи й завжди знаходилися в центрі уваги педагогічної науки. У дискурсі нашого дослідження важливими є праці вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів, присвячені розробці теорії духовного розвитку особистості: Л. Виготського, Е. Еріксона, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, Е. Фрома, К. Юнга та ін.

Особливе значення в розв'язанні окресленої проблеми мають концепції виховання духовності молодого покоління на основі національних традицій і релігійних цінностей Г. Ващенко, О. Вишневського, Т. Власової, Н. Іриня, І. Огієнка та ін., а також ідеї про залежність духовного розвитку особистості від активного освоєння культурних цінностей С. Гессена, Д. Ка-

балевського, М. Кагана, Б. Немедського, Г. Шевченко та інших.

Питання розвитку особистості засобами музичного мистецтва висвітлені в роботах філософів і культурологів (Арістотеля, Платона, Б. Спінози, І. Канта, Л. Фейєрбаха, А. Швейцера, Б. Юсова та ін.); педагогів (Й.-Ф. Гербарта, Я. Коменського, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, К. Ушинського, В. Шацької, Б. Яворського та ін.); психологів (О. Лука, С. П. Симонова, М. Смирнова, Б. Теплова, П. Якобсона та ін.).

Мета цієї статті полягає у виявленні впливу хорового мистецтва на формування духовності майбутніх учителів-музикантів.

Виклад основного матеріалу. Формування духовності особистості – це процес виховання людини. Починаючи ще від Я. Коменського, видатні педагоги світу – Й. Песталоцці, Ф. Дістервег, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, А. Макаренко, К. Ушинський – вважали, що виховання має пронизуватися високою духовністю, людяністю, гуманістичною і творчою спрямованістю навчально-виховного процесу, доброзичливістю й чуйністю в ставленні до вихованців. Науковці стверджували, що погане виховання здійснює негативний вплив на моральний та розумовий розвиток підростаючого покоління.

У науковій літературі духовність розглядається як категорія людського буття, що виражає його здатність до творення культури та самотворення. Прояснення природи людського буття через категорії «дух» та «духовність» означає, що людина може не тільки пізнавати та відображувати навколишній світ, а й творити його. У сучасній українській філософії обрії духовності окреслюються засобами екзистенціалів «віра, надія, любов», що висвітлює духовність як онтологічне осереддя людини.

У філософсько-психологічній літературі духовні начала людини пов'язують із суспільним і творчим характером її життєдіяльності, з включенням людини у світ культури. Людина є духовною тією мірою, в якій вона діє відповідно до вищих моральних цінностей людського співтовариства. Духовність додає сенсу життю окремої людини, в ньому людина шукає і знаходить відповіді на запитання: навіщо вона живе, яке її призначення в житті, що таке добро і зло, істина й омана, гарне й потворне. У традиційно філософському розумінні духовність має в собі три начала – пізнавальне, моральне, естетичне. Серцевиною духовності є моральність.

Разом із тим класична соціологічна традиція визначає духовність як особливий соціокультурний вимір пізнавальної здат-

ності людини, який потребує зіставлення її внутрішнього світу й соціальної позиції. Духовність особистості нерозривно пов'язана з індивідуальним сприйняттям нею соціальних умов. Можна сказати, що неповторність духовного світу особистості зумовлена особливостями темпераменту, інтелекту, уявлення та соціальних умов. Оскільки духовність є триединою в істині, добрі, красі, то й прагнення молоді до істини проявляється в ставленні до навчання, оволодіння науками, в умінні бачити й відчувати правду життя. Подвижництво добра – це утвердження себе в гуманних взаємовідносинах з оточуючими, це інстинкт духовної користі для себе та інших, це постійне розширення всезагального духовного простору. Нарешті, служіння красі – це сприйнятливості до досконалості й гармонії природи, сприйняття їх та мистецтва в художніх переживаннях та естетичній насолоді. Саме через творчість можна проникнути в таємницю духовності.

Незамінне місце у формуванні духовності людини займає мистецтво. «Мистецтво – це творча, художня діяльність, унаслідок якої продукуються твори, які містять в художніх образах життєвий матеріал, побудований за законами краси» [3, с. 398–401]. Мистецтво, відтворюючи дійсність із позицій вищих потреб розвитку людини, створює ідеал, тобто ідеальний образ, ідеальну модель, яка є нічим іншим, як загальною суспільною потребою. Естетичний ідеал, що є змістом мистецтва, відображає сутнісні риси, закономірності та вимоги реального життя, тобто так звану можливу реальність. О. Толстой стверджував, що «мистецтво – це досвід особистого життя, відбитий в образах, у відчуттях, – особистий досвід із претензією на узагальнення» [5, с. 408]. Ось чому мистецтво, маючи змогу цілісно відтворювати життя, поєднуючи в творах відображення дійсності, ідеалу, потреб суспільства, стає основою духовної культури, його колективною пам'яттю. За допомогою мистецтва здійснюється не тільки зв'язок людини з людиною, а і зв'язок поколінь, різних народів та культур.

Послідовність впливу мистецтва на людину визначено так: мистецтво – розвиток художнього складника духовного потенціалу – формування пізнавального, творчого, ціннісно-орієнтаційного, комунікативного складників – становлення «образу людини» – реалізація цього образу в соціальних ролях [6, с. 32]. Підкреслимо, що змістовність образу людини виявляється й формується під впливом мистецтва саме в соціальних ролях, які вона виконує протягом усього життя.

Мистецтво слугує формою культури, що відображає життя в його цілісності та загальнолюдській вагомості, підвищує спроможність бачити й чути прекрасне, розвиває асоціативне мислення, допомагає глибше зрозуміти себе й інших людей [2, с. 117]. Воно є невід'ємною частиною життя кожної людини. Отже, розвиток духовності неможливий без спілкування з мистецтвом, яке дає змогу людині усвідомити свої естетичні здібності, й відкриває необмежені можливості для їхнього удосконалення.

На формування духовної культури людини впливають різні види мистецтва, але особливе значення в цьому процесі надається музиці. Ще античні філософи визнали музику необхідним компонентом у вихованні та естетичному розвитку особистості. А представники класичної західноєвропейської філософської думки – Ф. Шиллер, Л. Фейєрбах, Ж.-Ж. Руссо – стверджували, що саме через естетичні емоції, які виникають під час сприйняття музичних образів, відбувається процес поступового духовного збагачення людини.

І досі інтерес до смислу музичного мистецтва і його значення для розвитку людини не вичерпався. Мистецтвознавці вважають, що музичне мистецтво відображає життя у формах самого життя. Життя надає мистецтву форму, зміст, стає змістом творів. Але при цьому здійснюється творча переробка явищ і вражень життя, їхнє узагальнення, усвідомлення і оцінка. Відобразити життя – це означає тлумачити і передати життя в художньому образі. Кожна музична фраза має свій рух почуття, розвиток, кульмінацію завершення. Тобто відбиттям життя в мистецтві є не тільки зміст тем, але й сама форма.

Не викликає сумнівів, що все людство в різні віки відчувало силу музики та її вплив на людські почуття. Навіть прості музичні враження справляють велике значення на психічне життя людини. Але для того, щоб природно і глибоко сприймати смисл музичних образів, необхідне знання засобів музичної виразності, знання різних компонентів музичної мови. Такими специфічними знаннями повинен володіти майбутній педагог-музикант і оперуватися ними у своїй педагогічній діяльності. Композитори, поети відображають у своїх хорових творах сутнісні сторони суспільно-історичної дійсності, разом із тим художній зміст творів включає в себе життєву тему, яка витікає з неї, і пов'язану з нею емоційно-естетичну оцінку. Вчитель має розуміти цю специфіку і компетентно передати свій досвід учням.

Серед багатьох видів музичної діяльності найбільш ефективним у духовному роз-

виткові людини є хоровий спів. Педагогічна діяльність видатних українських композиторів (М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Леонтовича, М. Лисенка, С. Людкевича, Я. Степового, К. Стеценка та ін.) розкрила принципове розуміння впровадження в практику музичного виховання хорової музики, яка має великі потенційні можливості впливу на духовний світ людини, її інтелектуальну, емоційну, творчу сфери. Провідні вчені (М. Сілецький, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін.) підкреслювали зв'язок музичного виховання зі світом почуттів, які передаються через спів. Саме спів як колективна творчість створює найсприятливіші умови для естетичного виховання особистості (Е. Абдуллін, О. Апраксина, В. Верховинець, Н. Ветлугіна, Д. Кабалевський, З. Кодай, Г. Струве, Л. Хлебникова та ін.).

Отже, вчені та педагоги-практики акцентують увагу на важливості хорового співу як активного засобу морально-естетичного виховання, вважаючи, що участь у вокально-хоровому виконавстві розвиває як вокально-інтонаційні здібності, так і гуманні почуття його учасників.

Хоровий спів займає особливе місце в житті і побуті українського народу та є традиційно розповсюдженим видом музичної діяльності. Українські пісні вирізняються виключною виразністю, мелодійністю, багатством жанрів. З дитинства матір через коліскові прищеплює любов до пісні своїй дитині. І з цього віку та протягом усього життя пісня супроводжує людину.

Хорова музика слов'ян бере свій початок у далекому минулому, і вона тісно пов'язана з культурою і побутом наших предків. Давні пам'ятники культури свідчать про значущість пісенної творчості в житті народу, вона була невід'ємною частиною самого життя, супроводжувала усі події – як радісні, так і сумні. Розвинута форма побутових обрядів обов'язково включала в себе спів.

Істотним джерелом хорового мистецтва вважається народна пісня, яка на той час була найпопулярнішою. Народна пісня є особливо важливим видом музичного мистецтва, бо відрізняється багатством та розмаїттям змісту. Люди в піснях оспівували славу подвигів народу, боротьбу за свободу, тяжку долю селянина, рекрута, виявляли любов до рідної землі, розкривали материнські почуття тощо. Донині найбільш яскраві пісні живуть у наших серцях не втрачаючи сили художнього впливу.

Протягом століть боротьби за національне звільнення, відчуючи соціальне та національне гноблення, український народ

створював мужню і одночасно ліричну пісенну культуру, не тільки зберіг, але й примножив музичну спадщину, яка дісталася йому від предків. Українські пісні ніколи не втрачуть свого культурного значення, адже в них відбито світогляд, морально-етичні норми, погляди, естетичні смаки українського народу на кожному етапі історичного розвитку. Історія народу в піснях відкривається ясно і велично – у побуті українського народу, рисах характеру, усіх відтінках переживань.

Протягом усієї історії розвитку української музичної культури хорова музика посідала особливе місце в творчості більшості відомих у всьому світі композиторів. На основі мелодій українських народних пісень створювали свої шедеври П. Чайковський, М. Глінка, М. Римський-Корсаков та інші. Народна пісня лягла в основу творчості М. Лисенка та М. Леонтовича, чії хоріві твори увійшли до скарбниці світової музичної культури. Засобами вокально-хорової музики у своїх творах композитори змогли правдиво розповісти про сум і радість простої людини, тривоги і пошуки свого місця в житті, про любов до рідної землі, народу і народного мистецтва.

Зміст хорової музики розкривається через слово, поетичний текст і музичну інтонацію, мелодію. Через це емоційна сутність хорової музики ніби «подвоюється». Хоровий спів сприяє пізнанню та оволодінню музичною мовою, що, у свою чергу, допомагає найточніше і найглибше виявити і розвинути музичні здібності. При цьому хорове виконавство як найдоступніший вид музичної діяльності найінтенсивніше збагачує естетичний досвід студентів, ознайомлюючи їх з кращими зразками національної та світової хорової спадщини, творчістю видатних композиторів і виконавців, диригентів і найкращих колективів.

Історія розвитку хорового мистецтва свідчить про його великі потенційні можливості впливу на духовний світ особистості, на пробудження міцних енергетичних ресурсів кожної людини. У різні історичні епохи жанри хорового мистецтва цілеспрямовано використовувалися для формування певного типу світогляду, морально-естетичного ставлення до світу, до людей.

Таким чином, можна стверджувати, що саме хорове мистецтво виступало протягом століть величезним фактором виховання людської індивідуальності, найбільш ефективним засобом впливу на емоційну сферу, стимулом розвитку творчих здібностей, духовності молодого покоління.

Одним із видів занять, що якісно впливають на формування естетичної культури

майбутнього вчителя-музиканта, є хоровий клас, який має свою характерну специфіку. Співаючи в хорі, його учасники сприймають музику, активно її переживаючи, що активізує емоційну сферу і полегшує аналіз музики, поглиблює знання.

Хоровий спів передбачає колективну музичну діяльність в усіх притаманних їй виявах. Це процес розбору і засвоєння музичного тексту, що відбуваються на заняттях, і також це форма виступу. Колективна форма, як жодна інша, виховує творчу дисципліну і самодисципліну, розвиває увагу до музичного твору та уважність до партнерів, а отже певною мірою сприяє моральному становленню особистості. Колективність музикування дозволяє залучити до нього одночасно велику кількість студентів, є сильним емоційним чинником виховання для спільного переживання музики.

На думку вчителів різних мистецьких дисциплін, саме хоровий спів може забезпечити кваліфіковане естетичне виховання і навчання одночасно великої кількості студентів. Спільна праця, залежність результатів від особистих зусиль кожного, спільні інтереси допомагають пов'язати естетичний розвиток із вихованням почуття відповідальності за спільну справу, уваги до оточуючих, здатності до емпатії завдяки співпраці і співпереживанню. Відчуття спільної справи, яке виникає на колективних заняттях, об'єднує учасників навколо музики. Успішні виступи хору сприймаються як досягнення, в яких кожен відчуває власну значущість [4, с. 49–52].

На заняттях хорового класу керівник має завдання максимально розвивати вокальні здібності студентів. Разом із тим під час роботи з хором на керівника покладається обов'язок виховання культури виконання творів через емоційний відгук, схвильованість, естетичні враження. Через співпереживання спільних емоцій розвиваються творче мислення та естетичні почуття однопідприємців, відбувається збагачення духовного світу учасників всього колективу.

Керівник хору повинен намагатися, щоб виконавці з великим натхненням передавали багатий світ думок, почуттів, що так майстерно хотів донести слухачам композитор музичною мовою. Так, засобами хорового мистецтва здійснюється розвиток естетичної свідомості студентів, формується відчуття прекрасного, вдосконалюються творчі та виконавські здібності.

Таким чином, хоровий спів у більшості студентів виховує виконавську майстерність переважно через установку на адекватну сценічну поведінку, емоційність виконання, вміння володіти собою, відпо-

відальність за виступ. Вивчення хорового матеріалу сприяє осмисленому ставленню до засобів музичної виразності, точному інтонуванню, вмінню передати художньо-естетичний зміст твору, бажанню творчо підходити до спільної справи. Крім того, хорові заняття об'єднують духовно, надають можливість для самовиявлення, пробуджують відчуття насолоди від спільної творчої діяльності, що позитивно впливає на формування духовної культури майбутніх педагогів-музикантів.

Висновки. Отже, проблема відродження хорової культури в Україні, залучення молоді до хорової діяльності, зокрема майбутніх педагогів-музикантів, є актуальною в наш час, адже це традиційний вид творчості, за допомогою якого вирішуються важливі психолого-педагогічні проблеми виховання в закладах вищої освіти. Процеси духовного оновлення знаходять своє відображення в спілкуванні з мистецтвом, орієнтації молоді на високохудожні мистецькі твори. Спілкування через художньо-естетичну діяльність в умовах навчально-виховного процесу стає одним із найефективніших засобів прилучення студентської молоді до духовних цінностей.

Вважаємо, що в подальшому слід досліджувати стан хорового виховання студентів музичних спеціальностей, особли-

вості формування їхньої духовної культури засобами хорового мистецтва в контексті проблем національного виховання, вплив різнохарактерного репертуару на розширення художньо-естетичного досвіду майбутніх вчителів музичного мистецтва тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грищенко Ю. Мистецтво в розвитку художньо-естетичного світогляду особистості: ретроспективний аналіз / Ю. Грищенко // Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр. / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України; Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. – Випуск 9. – К., Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2015. – С. 131–139.
2. Естетика / М.П. Колесніков, О.В. Колеснікова, В.О. Лозовой та ін. ; за ред. В.О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 208 с.
3. Краткий словарь по философии / под. ред. И.В. Блауберга, И. К. Пантина. – М., 1982. – 431 с.
4. Сідорова І.С. Формування естетичної культури студентів педагогічних університетів у позааудиторній художній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / І.С. Сідорова ; Уманськ. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини – У., 2013. – 252 с.
5. Толстой А.Н. Полное собрание сочинений : В 15 т. / А.Н. Толстой // Т. 13 : Статьи за период 1910–1941 гг. – М. : Гослитиздат, 1949. – 676 с.
6. Фохт-Бабушкин Ю.У. Искусство и духовный мир человека / Ю.У. Фохт-Бабушкин. – М. : Знание, 1982. – 112 с.